

Groen en compacte stad: hoe doe je dat?

Natuur
en
Milieu

Voorbeelden en tips voor raadsleden en bewoners

Fotografie/beeld

Roelinka Heij (p.3), Tangram Architekten (p.4), Peter Dauvellier (p.5), Gemeente Rotterdam (p.7), Burographic (p.8), www.gwl-terrein.nl (p.10), Gemeente Apeldoorn (p.11), Erik Honig (p.12), Roelinka Heij (p.13), Joost Brouwers (p.14), Rik Kuiper, Annejet Jürgens (p.15), Gemeente Leeuwarden (p.17), Henk Timmermans (p.18, 19), Karst Brücker (p.20), veenenbos en bosch landschapsarchitecten: Bomenstructuurplan Nieuw West (p.21), Roelinka Heij (p.23), Roelinka Heij (p.24), Eveline de Bruin (p.27).

Inhoudsopgave

Inleiding	2
• Deel 1: Ruimte maken voor groen	3
<u>Strategie 1</u> : Spaar groen door dichter bouwen	4
- <i>Vondellaan, Utrecht</i>	
- <i>Stedenbaan Zuidvleugel</i>	
<u>Strategie 2</u> : Combineer groen met andere functies	7
- <i>Vierhavensstrip, Rotterdam</i>	
- <i>Hogeschool voor Kunsten, Arnhem</i>	
<u>Strategie 3</u> : Kies voor groene structuren en kleinschalig buurtgroen	10
- <i>GWL-terrein, Amsterdam</i>	
- <i>Groene mal, Apeldoorn</i>	
• Deel 2: Meer doen met groen	13
<u>Strategie 4</u> : Geef het groen meer functies	14
- <i>Tuin van Noord, Leiden</i>	
- <i>Basisscholen, Amsterdam</i>	
<u>Strategie 5</u> : Grijp de waterbergings- en ecologische kansen	17
- <i>Potmarge, Leeuwarden</i>	
- <i>Groene Assenkruis, Den Haag</i>	
<u>Strategie 6</u> : Zorg voor móói groen door de hele stad	20
- <i>LIMOS-terrein, Nijmegen</i>	
- <i>Westelijke Tuinsteden, Amsterdam</i>	
• Deel 3: Wat kunt u doen?	23

INLEIDING

Het groen in de stad staat onder druk. In veel steden is groen al een schaars goed. En het dreigt alleen maar minder te worden door de grote bouwopgave die er in veel steden ligt: volkstuinten worden opgedoekt, sportparken schuiven naar de stadsrand of verdwijnen, kleine groene pareltjes in de stad worden volgebouwd en (dure) nieuwbouw knabbelt aan de randen van stadsparken.

Stichting Natuur en Milieu maakt zich hier zorgen over. Wij zijn voorstander van voldoende groen in steden zodat mensen prettig en gezond in de stad kunnen wonen. En we zijn voor meer bouwen in bestaand stedelijk gebied. De grote vraag is dan hóé

steden groener kunnen worden en tegelijkertijd óók de benodigde woningen en bedrijven kunnen herbergen. We zijn op zoek gegaan naar de mogelijkheden om zo goed mogelijk aan beide behoeften tegemoet te komen.

De grootste kansen liggen er in gebieden waar ingrijpende veranderingen op til zijn. In veel naoorlogse wijken bijvoorbeeld, omdat die de komende jaren nog ingrijpend geherstructureerd zullen worden. Maar ook oude bedrijventerreinen en verlaten spoorwegemplacements. Daar wordt de komende jaren veel geïnvesteerd en liggen nu kansen om de situatie voor de komende vijftig jaar te verbeteren.

GROEN ÉN BOUWEN. KAN DAT ALLEBEI?

Er zijn tal van weinig bekende en zelden benutte mogelijkheden om groen en bouwen te combineren. Creatieve ontwerpers en bekwaame bestuurders van gemeenten en corporaties kunnen oplossingen bedenken waardoor deze twee – schijnbaar tegenstrijdige – elementen wel degelijk elk een royale plaats kunnen krijgen. In de planvorming en in de financiering liggen tal van mogelijkheden. Bruikbare instrumenten voor bestuurders, waar ze misschien op geattendeerd moeten worden. U, als gemeenteraadslid of als actieve stadsbewoner, kunt die rol vervullen. In deze brochure komt u een heel scala van voorbeelden tegen. Geen studeerkamerwijsheden, maar concrete projecten, uit het stedelijk leven gegrepen.

In de brochure onderscheiden we een zestal strategieën die gevolgd kunnen worden om compacte, leefbare en groene steden te realiseren. In deel 1 ligt de nadruk op strategieën waarbij een stad het groen zoveel mogelijk ruimte biedt en er toch gebouwd wordt. Het stapelen van groen en bedrijven is hier een voorbeeld van. In deel 2 laten we zien op welke wijze het groen beter gebruikt kan worden door mensen en natuur, zodat de waarde en betekenis ervan nog toenemen. Een hoge kwaliteit van het groen maakt dat daaromheen juist in hogere dichtheden gebouwd kan worden. Onze lijst van voorbeelden, die de genoemde strategieën illustreert, is verre van uitputtend. In tal van andere gemeenten heeft men ook creatieve oplossingen gezocht, en vaak gevonden. In deel 3 ten slotte kijken we hoe en wanneer u het stadsbestuur het best uw ideeën voor een groene compacte stad kunt aanreiken.

Deel 1: Ruimte maken voor groen

Drie strategieën om in de stedelijke omgeving zoveel mogelijk ruimte te creëren voor openbare parken, plantsoenen, bomen en andere groene elementen, en om toch voldoende woningen en bedrijven te bouwen.

Spaar groen door dichter bouwen

Wat houdt het in?

Een vierkante meter biedt meer mogelijkheden dan men zou denken. Het gebruik van bebouwde ruimte is vaak veel minder intensief dan het kan zijn. Door intensivering is het mogelijk de hoeveelheid woningen of bedrijfsruimte te vergroten zonder groene ruimte op te offeren.

Zones langs infrastructuur en nabij stations lenen zich vaak goed voor intensievere bebouwing, hetgeen ook nog eens bijdraagt aan meer gebruik van het openbaar vervoer. Maar ook elders liggen mogelijkheden: denk aan dubbel grondgebruik, zoals een

school met daarboven woningen. Of aan woningen boven parkeerruimte of bedrijven. Ook zijn, met name in de woningbouw, goede ervaringen opgedaan met 'optoppen', dat wil zeggen het toevoegen van een of meer lagen op bestaande bebouwing.

Vondellaan, Utrecht

Op de hoek van de Utrechtse Vondellaan en Croeselaan lag een ondiep stuk grond waar woningen moesten verrijzen. De diepte van de woningen mocht maximaal 10 meter zijn, en al te hoog mochten ze ook niet worden. Wat te doen?

Op de begane grond zijn woningen gebouwd van twee etages over de hele diepte van de kavel. Steile trappen leiden naar een openbare loopstraat op het dak van deze woningen. Hieraan liggen aan de voorkant ondiepe, naast elkaar geplaatste woningen van één laag. Aan de achterkant bevinden zich maisonnettes, met een dakterras gelegen op de woningen aan de overkant van de loopstraat, dat bereikbaar is met een bruggetje. De dakstraat komt uit op een driehoekige tuin. Terwijl berekeningen in eerste instantie aangaven dat hier slechts 35 woningen konden komen, staan er nu 67.

Stedenbaan Zuidvleugel

In het project 'Stedenbaan Zuidvleugel' wordt onderzocht hoe de bestaande infrastructuur in de zuidelijke Randstad beter gebruikt kan worden én hoe er intensiever rond stations kan worden gebouwd. Er zijn nog geen concrete plannen maar pilots van overheden en milieuorganisaties laten zien dat op diverse locaties goede mogelijkheden zijn om dichter te bebouwen en tegelijk ook water en groen een rol te laten spelen. Zo zijn er plannen voor grootschalige ingrepen in de omgeving van Dordrecht en plannen voor kleinschalige herstructureringsingrepen rond station Moerwijk.

ANDERE VOORBEELDEN

- Buurtcentrum Cascade in Amsterdam. Op de begane grond, eerste en tweede etage liggen het buurtcentrum en de naschoolse opvang met een kleine buitenruimte. Daarboven zijn woningen gesitueerd rond een dakplein.
- Wonen boven winkels. Diverse steden, waaronder Maastricht, werken aan het bewoonbaar maken van bovenverdiepingen in winkelgebieden.

TIPS

- Dicht bouwen langs doorgaande wegen en wijkontsluitingswegen schermt achterliggende buurten af van geluid. Het zorgt er voor rust en schept ruimte voor groen.
- Ga bij herstructurering niet te snel akkoord met een gering terugbouwpercentage. Wijs de gemeente op de mogelijkheden van 'samenvoegen' of 'optoppen' van woningen.
- Zorg op de begane grond voor een hoge verdiepingshoogte. Dat zorgt voor flexibiliteit: toekomstig gebruik voor andere functies is dan makkelijker.

MEER INFORMATIE

- www.habiforum.nl voor kennis over meervoudig vernieuwend ruimtegebruik.
- www.kroonplaats.nl laat kansen zien om de woningcapaciteit in Den Haag te vergroten.
- www.tangramarchitekten.nl voor informatie over het project Vondellaan (via projecten/combinatieprojecten/woningen en voorzieningen Utrecht 2001).
- www.acquireal.nl: secretariaat van de vereniging Wonen boven Winkels.
- www.bovenstad.nl voor kennis over de ruimte bovendaks en in de lucht van de stad.
- www.dro.amsterdam.nl: Projectenbank Optimalisering Grondgebruik.
- www.zuidvleugel.nl voor informatie over de plannen voor onder meer de Stedenbaan Zuidvleugel.

Combineer groen met andere functies

Wat houdt het in?

Functies stapelen is niet nieuw: denk maar aan parkeergarages onder winkels. Maar de combinatie van groen met gebouwen komt nog niet zoveel voor. Dat is een gemiste kans, want dit kan het leefklimaat van steden een stuk aangenamer maken. Parken, plantsoenen, zelfs schooltuinen hoeven niet altijd op straatniveau te liggen, maar kunnen ook worden 'opgetild' en bovenop bedrijven of wegen worden aangelegd. Andere functies – en niet alleen parkeren – kunnen juist onder de grond worden gesitueerd.

Met deze manier van dubbel grondgebruik kan groen een plaats

krijgen zonder dat het ten koste gaat van ruimte voor bedrijvigheid of parkeergelegenheid. De voorbeelden bewijzen dat het kan, zowel technisch als financieel.

Vierhavensstrip, Rotterdam

De Vierhavensstrip, bestaande uit een zeedijk en een twaalfsporig rangeerterrein, scheidt het havengebied van de herstructureringswijk Bospolder-Tussendijken. Dit gebied wordt volledig vernieuwd. Er ontstaat ruimte voor een multifunctioneel gebouw met 50 duizend vierkante meter voor bedrijven, stedelijke voorzieningen en parkeervoorzieningen. Bovenop het gebouw komt een dakpark van circa 5 hectare – oftewel ook zowat 50 duizend vierkante meter.

De nieuwe strook verbindt het havengebied met de woonwijk en heeft aan beide wat te bieden. Heeft de woonwijk nu maar weinig groen, straks grenst ze aan een park. En het havengebied krijgt de beschikking over extra bedrijfsruimte. De bewoners van Bospolder-Tussendijken spelen een essentiële rol. Ze hebben voorwaarden geformuleerd waaraan het park moet voldoen, zoals veiligheid en een groene en rustige uitstraling. Ook bewaken ze de uitvoering van de plannen.

Hogeschool voor de Kunsten, Arnhem

De Arnhemse kunstacademie wilde haar uitbreiding, een faculteit voor theater en dans, zo dicht mogelijk bij het bestaande Rietveldgebouw realiseren. Bovengronds kon dat niet, omdat het omringende park behouden moest blijven. Resultaat was een plan voor een ondergrondse uitbreiding, ingeklemd tussen Rijn en stuwwal. Twee verdiepingen van lokalen en kantoren bevinden zich hier rondom een binnenplein, overwelfd door een glazen kap van 15 bij 60 meter. De vele lichtkoepels houden het gebouw luchtig en bieden uitzicht op de beuken en eiken op de stuwwal. De beperkende voorwaarden hebben hier een mooie creatieve oplossing opgeleverd.

ANDERE VOORBEELDEN

- Mecanoo uit Delft heeft een ontwerp gemaakt om een deel van de Westelijke Randweg in Haarlem te overkluizen met een park, onderwijsvoorzieningen, kantoren en woningen.
- BAM utiliteitsbouw heeft een concept ontwikkeld waarbij een parkeergarage gecombineerd wordt met een park en waterberging.

TIP

- De financiële haalbaarheid van plannen wordt groter door een heel gebied in één keer te ontwikkelen. Horeca en kantoren die baat hebben bij het toekomstige groen, kunnen daar ook financieel aan bijdragen.

MEER INFORMATIE

- www.dakparkrotterdam.nl voor informatie over het project Vierhavensstrip.
- p.dejonge@artez.nl voor informatie over het Theatrium van de Hogeschool.
- www.cob.nl voor informatie over ondergronds bouwen.

Kies voor groene structuren en kleinschalig buurtgroen

Wat houdt het in?

Stedelijk groen is er in soorten en maten. De grote blikvangers zijn de parken en brede groenstroken die wijken scheiden en parken met elkaar verbinden. Groen dat voor brede groepen een functie heeft. Aan zulke grote groene structuren is het mooi wonen. Omdat ze door hun vorm veel randen hebben, bieden ze veel kansen voor de bouw van – gewilde – woningen met prettig uitzicht. Zeker de aanleg van langgerekte groene structuren maakt het mogelijk aantrekkelijke huizen te bouwen, ook in hoge dichtheden. In sommige gevallen, zoals in ruim opgezette naor-

logse wijken, kán dat betekenen dat een deel van het groen juist bebouwd wordt.

Daarnaast is er het kleinschalige wijkgroen, al dan niet gecombineerd met speelgelegenheid voor kinderen, dat vooral voor de directe omwonenden een rol speelt. Ook hier geldt dat hoge dichtheden mogelijk zijn indien er in de nabijheid van de woningen voldoende groen is dat bewoners kunnen gebruiken.

GWL-terrein, Amsterdam

Op het terrein van het voormalig waterleidingbedrijf in Amsterdam-Westerpark bevinden zich nu 600 duurzaam gebouwde woningen, bedrijfsruimten en voorzieningen. Twee hoge woonblokken schermen het autovrije maaiveld af van het naastgelegen bedrijventerrein en de drukke Haarlemmerweg. Achter deze wand bevinden zich open bouwblokken, nutstuinjes en pleinen. Wie geen privé-tuintje of dakterras heeft, kan een nutstuinje huren op het binnenterrein. Er is dus sprake van privé- en (semi-)openbaar groen. Bewoners spelen een actieve rol bij het beheer. In een ‘leefbaarheidsoverleg’ bespreken ze eens in de zes weken de gang van zaken op het terrein met vertegenwoordigers van het stadsdeel, de politie en de corporaties. Twee buurtbeheerders houden toezicht en zijn aanspreekpunt voor bewoners en organisaties.

Groene mal, Apeldoorn

Apeldoorn ligt temidden van veel groen, maar is daarmee nog niet tevreden. Er is behoefte aan meer groen in de directe leefomgeving. Daarom heeft de gemeente een plan laten maken met als doel: eerst kijken waar groen moet worden aangelegd of verbeterd, dan pas zoeken naar plekken voor wonen en werken. Het plan bevat projecten vanuit verschillende invalshoeken. Zo is onderzocht waar de stadsbeken, die na 1950 gedempt of overkluisd zijn, hersteld kunnen worden. Het Apeldoorns Kanaal, dat dwars door de stad loopt, vormt de *setting* voor nieuwe woningen en bedrijven. De groene en recreatieve kracht ervan wordt zo meer benut. De lanen en uitvalswegen moeten weer meer bomen krijgen. Parken worden opnieuw ingericht en in één geval ontdaan van een groot parkeerterrein. Er worden groene wigen gemaakt, die de naoorlogse woonwijken en de parken verbinden met de groengebieden buiten de stad. Zo ontstaat een veelzijdige groenstructuur, waar alle wijken van profiteren.

TIPS

- Gemeenten kunnen bewoners 'basisondersteuning' bieden bij het beheer, bijvoorbeeld door financieel bij te dragen aan de aanschaf van gereedschap of door het jaarlijkse grote snoeiwerk uit te voeren.
- Oprichting van een 'vereniging van vrienden van het park' bezorgt de gemeente een vaste overlegpartner. Gemeenten kunnen zo'n vereniging de helpende hand reiken via bijvoorbeeld een wijkopbouworgaan.
- Groen in de stad levert ook geld op. Zie hieronder bij www.groenforumnederland.nl.
- Er zijn meer gemeenten met een 'groene mal', zie bijvoorbeeld www.tilburg.nl. Zoekfunctie 'mal', fold-groenmal.

MEER INFORMATIE

- www.gwl-terrein.nl
- www.apeldoorn.nl voor meer informatie over de groene mal gebruik de zoekfunctie 'groene mal' of a.goossens@apeldoorn.nl.
- www.groenforumnederland.nl (klik 'brochure') voor informatie over 'De baten van de groene stad' van Groenforum.
- www.eigenwijks.nl/samenwest/Vereniging_Vrienden_van_de_Sloterplas als voorbeeld van een 'vereniging vrienden van een park'.

Deel 2: Meer doen met groen

Drie strategieën om openbare parken, plantsoenen, bomen en andere groene elementen voor zoveel mogelijk mensen en voor de natuur zo waardevol mogelijk te maken.

Geef het groen meer functies

Wat houdt het in?

Openbaar groen, zoals als parken en plantsoenen, wordt doorgaans voor allerlei doelen intensief gebruikt. Voor veel ander groen geldt dit juist niet. Zo zijn sportvelden alleen bestemd voor de spelers van de eigen club en zijn eigenaren van volkstuinjtes en hun bezoekers de enigen die profiteren van volkstuincomplexen.

Dat kan ook anders. Meer mensen kunnen van het relatief schaarse groen gebruikmaken voor meer doelen. Een sportterrein is geschikt te maken voor andere activiteiten op momenten

dat de club het niet nodig heeft. Denk aan gebruik door scholen, of de aanleg van 'golfholes' aan de randen. Volkstuincomplexen lenen zich voor natuur- en milieueducatie. Wandelaars, fietsers en skaters zouden hier en daar graag doorgaande verbindingen zien door sportparken en volkstuincomplexen. Een extra voordeel is: naarmate meer mensen een (groene) voorziening gebruiken, kunnen toekomstige bouwplannen deze voorziening moeilijker aantasten.

Tuin van Noord, Leiden

In het noorden van Leiden ligt een groengebied met het Noorderpark, sportterreinen en volkstuinen. In het project 'Tuin van Noord' is dit gebied in zijn geheel aangepakt. Zo is het Noorderpark gerenoveerd en zijn er wandelroutes en speelvoorzieningen, zoals een waterspeelplaats, bijgekomen. Het nabijgelegen sportcomplex heeft nu kunstgrasvelden. Daardoor is intensiever gebruik van de sportvelden mogelijk, niet alleen door de voetbalvereniging maar ook door de korfbalvereniging. Hun kantine en clubhuis worden daarnaast door meerdere groepen (jongeren) gebruikt.

Dit recreatief medegebruik maakt het gebied levendiger, maar vraagt ook om goede afspraken over toezicht en beheer. Het volkstuincomplex is nu voor meer mensen toegankelijk en werkt samen met de schooltuinen. Door al deze veranderingen is het bestaande groen voor meer mensen en verschillende typen activiteiten geschikt gemaakt.

Basisscholen, Amsterdam

Schoolpleinen kunnen 'groen' ingericht worden en dan gebruikt voor natuureducatie. Zo heeft een aantal Amsterdamse scholen een ontdektuin aangelegd. De Brede School in de Kinkerbuurt heeft daarvoor een deel van het openbare plantsoen in gebruik. De afdeling Groenvoorziening van stadsdeel Oud-West levert om de twee jaar houtsnippers voor de paden in de tuin. Verder onderhoudt de school de tuin zelf met hulp van ouders en kinderen. Een dagdeel per week vinden hier buitenlessen natuuronderwijs plaats. Een andere mogelijkheid is dat een school een gemeentelijke groenstrook in de buurt onder haar hoede neemt: leerlingen van de Brede School Zeeheldenbuurt (foto boven) hebben zeven groeneilanden ingericht. Deze fleuren de straat op en worden gebruikt als ontdektuinen voor praktisch natuuronderwijs.

ANDERE VOORBEELDEN

- Boerderijen aan de rand van de stad kunnen geschikt zijn voor kinder- en naschoolse opvang. Dat gebeurt op de Stadshoeve in Zunderdorp.
- Het Platform Amateursuinen heeft een ideeënbundel samengesteld die zeer uiteenlopende ideeën voor recreatief medegebruik van tuinenparken bevat.

TIP

- Benadruk het belang van (kleine) sportvelden in de stad: met name kinderen zullen er dan meer gebruik van maken omdat ze er sneller zelfstandig heen kunnen.

MEER INFORMATIE

- www.leiden.nl: over de Tuin van Noord. Doorklikken via Leidenonline/ projecten/ wijkontwikkelingsplan Leiden Noord/ de projecten/ sociale pijler/ Tuin van Noord.
- www.anmec.nl over de mogelijkheden van natuur- en milieueducatie in de stad.
- www.kinkerhoek.nl voor informatie over de ontdektuin.
- www.milieucentrumamsterdam.nl voor onder meer de publicatie 'Ontdek sportparken, groene gebieden in de stad!'
- www.avvn.nl is de landelijke organisatie voor hobbytuinders.
- www.slotervaart.amsterdam.nl/sport_en_recreatie/recreatie/wandelen voor informatie over de wandelgids 'volkstuinten te voet'.

Wat houdt het in?

Stedelijk groen verbetert niet alleen de leefbaarheid, maar heeft evenzeer een ecologische functie en een rol in de waterberging. Mits goed ingericht en beheerd, draagt het eraan bij dat er meer dier- en plantensoorten in de stad kunnen leven. Zodoende kan het stedelijk groen een verbinding vormen tussen verschillende leefgebieden van planten en dieren. Ecologisch groen in de stad kan dus ook nog eens de plaats zijn waar stadskinderen in aanraking komen met de natuur.

Meer gebouwen en meer straten in de stad betekent dat er op

andere plekken in die stad meer regenwater opgevangen moet kunnen worden. Aangezien daarnaast de klimaatverandering gepaard lijkt te gaan met hardere regenbuien, hebben juist steden er belang bij dat ze in korte tijd veel water kwijt kunnen. Ruimte voor water in de stad, gecombineerd met groen, helpt daarbij.

Potmarge, Leeuwarden

Van de Potmarge, een oude waterloop in Leeuwarden, is de waterkwaliteit verbeterd. Ook zijn de recreatieve mogelijkheden vergroot. Zo is er een waterspeelplaats voor kinderen aangelegd en gebruiken scholen in de buurt het gebied voor natuur-educatie en biologielessen. Scholen voor voortgezet onderwijs en beroepsonderwijs geven er praktijklessen in beheer. Het gebied zelf vormt een groene scheg met verlaagde natuuroevers, die het water op natuurlijke wijze zuiveren. Het openbare groene gebied rond de Potmarge zal omsloten worden door bebouwing.

Groene Assenkruis, Den Haag

Het Haags Milieucentrum heeft in 'Het Groene Assenkruis, knelpunten en kansen' de toestand van de groenstructuren en de ecologische mogelijkheden in Den Haag-Zuidwest geïnventariseerd. Daar zijn vele suggesties voor verbeteringen uitgerold. Een ecologische verbindingzone moet dusdanig zijn ingericht dat zoveel mogelijk planten- en diersoorten er baat bij hebben. Een goede ecologische zonering bestaat uit tenminste drie elementen: bos of struweel, grasland en water. Soms zijn de oplossingen makkelijk uit te voeren, zoals gefaseerd maaien; soms vragen ze om grote aanpassingen, zoals de aanleg van duikers.

Het ontwerp van Dudok voor de naoorlogse wijk Den Haag-Zuidwest kenmerkt zich onder meer door het Groene Assenkruis: twee haaks op elkaar staande brede groene zones die sinds een jaar of tien onderdeel uitmaken van de Stedelijke Ecologische Hoofdstructuur. Ook het aangrenzende Zuiderpark maakt hier deel van uit. Van een gladgeschoren groenzone is het assenkruis omgevormd tot een bijzondere combinatie van cultuur- en natuurgroen, met mooie natuurvriendelijke oevers. Onderdeel van deze zone vormt het Melis Stokepark, waar de mogelijkheid tot waterberging is uitgebreid en waar natuurvriendelijke oevers straks het decor zullen zijn van een waterspeelplaats.

TIPS

- Zorg dat een (stads)ecoloog wordt ingeschakeld voor de ecologische invulling van het groen, zodat de kansen voor de natuur benut worden.
- Ecologisch beheer, zoals minder maaien of niet spuiten, en kleine ingrepen, zoals de inrichting van natuurvriendelijke oevers, kunnen snel worden gerealiseerd en hoeven niet duur te zijn.

MEER INFORMATIE

- www.haagsmilieucentrum.nl of de gemeente Den Haag voor meer informatie over het Groene Assenkruis.
- www.vrom.nl/voorbeeldprojectenipsv voor informatie over het duurzaam watersysteem van de Potmarge.

Zorg voor móói groen door de hele stad

Wat houdt het in?

Bijna iedereen vindt het prettig om groen in de directe omgeving te hebben. Onderzoeken van onder meer de ANWB en het ministerie van VROM hebben laten zien dat stadsbewoners veel belang hechten aan 'groen in de buurt'.

Natuurlijk kan niet iedereen een groot park om de hoek hebben. Dat geeft niet – zolang er maar groen van formaat op loopafstand ligt. Voor de alledaagse beleving maakt het al heel veel uit als de eigen straat en de eigen buurt zo groen mogelijk zijn ingericht. Dat kunnen goed onderhouden plantsoenen zijn, mét de nodige

variatie en zónder winkelwagentjes of vuilniszakken. Het kunnen ook lanen zijn, of doorgaande water- en groenstructuren, die dwars door de stad heen lopen en waarlangs het aangenaam fietsen, wandelen of skaten is. Het kan zelfs één monumentale boom zijn, die een heel plein tot leven wekt. Kleine stukjes groen kunnen hun omgeving al een natuurlijker, vriendelijker uitstraling geven.

LIMOS-terrein, Nijmegen

Toen dit voormalige kazerneterrein in 1995 vrijkwam, wilde de gemeente het parkachtige karakter van het terrein, een aantal monumentale gebouwen en de relatie met het groen aan de stadsrand behouden. Het resultaat is een 'stadslandgoed', waar de woningen en diverse andere voorzieningen, zoals een school, in een groot park liggen. Men 'woont in het park', hetgeen betekent dat het groen doorloopt tot aan de woningen. Bewoners hebben geen privé-tuinen, wel grote balkons of dakterrassen. Auto's staan merendeels ondergronds. Het park bevat beschermde haagbeuken, boompartijen en een 'natuurparkje', onderhouden door omwonenden en gefaciliteerd door de gemeente. De aanleg van het park is gefinancierd uit de grondopbrengsten. De omwonenden hebben vanaf het begin een grote inbreng gehad in de planvorming, de keuze van ontwerper en ontwikkelaar alsmede de inrichting van het gebied.

Westelijke Tuinsteden, Amsterdam

De naoorlogse woonwijken in Amsterdam-West vallen onder verschillende stadsdelen, die elk verantwoordelijk zijn voor de wegen en het groen in hun eigen gebied. Aangezien de beeldbepalende wegen doorlopen over de stadsdeelgrenzen heen, hebben ze samen een bomenstructuurplan laten opstellen. Hierin worden richtlijnen gegeven voor de beplanting van verschillende soorten wegen en wateren met bomen, die op kaarten zijn aangegeven. Zo onderscheidt men naast singels en bijzondere plekken bijvoorbeeld ook stadslanen – brede doorgaande wegen, soms met ventweg en meerdere rijen bomen – en *parkways* – zeer brede wegen met groene bermen en verspreide bomengroepen. Dit bomenstructuurplan wordt gebruikt bij herprofilering van wegen, bij vernieuwing van buurten en wijken en bij het bomenbeleid van de stadsdelen.

ANDERE VOORBEELDEN

- Er zijn allerlei plekken die door bewoners beplant en beheerd kunnen worden. Denk aan boomspiegels (de ronde of vierkante stukjes onverharde grond rondom een boom), geveltuinen, daktuinen en binnentuinen. Zulke kleine oases dragen sterk bij aan de groenbeleving.
- Ook (tijdelijke) open plekken kunnen een groene invulling krijgen.

TIPS

- Houd bij de inrichting van het groen rekening met de verschillende leeftijden en (culturele) achtergronden van de groengebruikers en vergeet ook de oudere jeugd niet.
- Een heemtuin, met een verzameling van inheemse planten, eventueel ook groentes, en kleine dieren zoals vlinders, kan een grote en educatieve verrijking van het stedelijk groen zijn.

MEER INFORMATIE

- www.dro.amsterdam.nl: Projectenbank Optimalisering Grondgebruik.
- www.nijmegen.nl/bestuurorganisatie/plannenprojecten voor informatie over het LIMOS-terrein.
- www.speeldernis.nl: de Speeldernis, een natuurspeeltuin in Rotterdam.
- www.childfriendlycities.nl voor meer informatie over kinderen en de openbare ruimte in steden.
- www.parkstad-amsterdam.nl doorklikken naar informatiecentrum, publicaties, voor meer informatie over het bomenstructuurplan.

Deel 3: Wat kunt u doen?

In dit laatste hoofdstuk besteden we aandacht aan de voorwaarden die nodig zijn om de ideeën van de voorgaande pagina's ook in de praktijk te brengen. Voorwaarden die liggen op het terrein van planvorming, uitvoering en financiering. Waar dat van belang is maken we hierbij onderscheid tussen verschillende schaalniveaus van het groen:

- het grootschalig groen, zoals parken, grote groenstroken en ecologische verbindingzones;
- het kleinschalig groen, zoals plantsoenen, kleine groenstroken en semi-openbare tuinen; en
- bomen langs straten en pleinen.

STRUCTUURPLANNEN

Gemeenten maken vaak voor de hele stad of voor stadsdelen een globaal plan. Daarvoor zijn allerlei namen in omloop: structuurplan, structuurvisie, nota van uitgangspunten, ontwikkelingsvisie of toekomstvisie. Soms hebben gemeenten meerdere van deze documenten naast elkaar. Zulke plannen pretenderen vaak integraal te zijn, maar hebben dikwijls meer aandacht voor woningbouw, bedrijventerreinen en infrastructuur dan voor water en groen. Over deze plannen is meestal inspraak mogelijk en ze worden uiteindelijk door de gemeenteraad vastgesteld. Ze zijn belangrijk, want ze leggen de randvoorwaarden vast voor bestemmingsplannen, herstructureringsplannen en dergelijke.

Wat moet er in zo'n structuurplan staan over het groen?

- Inventarisatie van het *grootschalig groen*. Hoe ziet die grootschalige groenstructuur er nú uit? Wie maakt er gebruik van? Wat zijn de knelpunten? Maar ook: hoeveel beter zou dat kunnen? Anders gezegd, wat wordt de ambitie van de nota op het gebied van grootschalig groen?
- De nadere invulling van het *kleinschalig groen* is pas aan de orde wanneer een stedenbouwkundig plan wordt uitgewerkt. Er kan wel een norm worden opgenomen voor de hoeveelheid groen in woonbuurten.
- Bomen. Een nota van uitgangspunten moet een overzicht bevatten van waar bomen komen langs straten en op pleinen, van welke soort en hoe groot.

Tips:

- Stel voor om een apart groenstructuurplan te maken. Hiermee krijgt het groen een belangrijkere plek in de planvorming. Zie bijvoorbeeld 'Westerpark groen!' van stadsdeel Westerpark in Amsterdam.
- Toets de structuurplannen op de doelen voor groen en water. Zijn de doelstellingen vaag of concreet? Is duidelijk hoeveel geld er naar groen gaat de komende jaren? En waar verdichting mogelijk is? Worden er aantallen woningen of vierkante meters genoemd?
- Pleit voor veel verschillende typen groengebieden. Naast mooie parken ook ruige gebieden met bijzondere natuur.
- Raadpleeg een lokale natuur- en milieuorganisatie, een lokaal milieucentrum of de Provinciale Milieufederatie voor advies over de manier waarop u invloed uit kunt oefenen.

UITVOERINGSPLANNEN

Plannen voor uitvoering zijn zo verschillend als de projecten waar ze betrekking op hebben. Het kan gaan om kleinschalige ingrepen, zoals de renovatie van een park of de herprofilering van een weg. Maar ook om sloop en nieuwbouw of renovatie van een hele woonbuurt, of de compleet nieuwe inrichting van een oude spoorzone of voormalig bedrijventerrein. De basis van al deze plannen wordt vaak gevormd door een stedenbouwkundig *programma van eisen*. Bij herstructurering van naoorlogse woonwijken en de herontwikkeling van voormalige bedrijventerreinen is het programma van eisen het belangrijkste document om invloed op uit te oefenen. Op basis hiervan gaat de stedenbouwkundige aan de slag en met dit programma in de hand moet de gemeenteraad het stedenbouwkundig plan en het bestemmingsplan al dan niet goedkeuren. Dit programma van eisen bevat vaak veel uitspraken over de te bouwen woningen, in soort en prijsklasse, maar weinig over de inrichting van de openbare ruimte. Zorg ervoor dat ook de eisen voor groenvoorzieningen en bomen goed worden vastgelegd. Het kan aantrekkelijk zijn *eerst* in het groen te investeren en dan pas te bouwen. Voor mooi gelegen woningen en bedrijfspanden kan de gemeente immers een hogere grondprijs vragen. Herprofilering van wegen wordt vaak gezien als een technische zaak, waarbij vernieuwing van riolering, kabels en leidingen en het ontwerp van verkeersprofielen centraal staan. Ruimte voor bomen (ook ondergronds!) is dan vaak een sluitpost. Zorg dat vooraf duidelijke eisen worden gesteld aan de bomenstructuur.

Tips:

- Bewoners en raadsleden kunnen nagaan of in uitvoeringsplannen de mogelijkheden voor verdichting en voor groen goed aangegeven staan. Wijs op de mogelijkheden uit deze brochure.
- Wat het *grootschalig groen* betreft, is het voornaamste advies aan omwonenden: richt een 'vereniging van vrienden van het park' op. Daar is in het algemeen veel animo voor. Door ook mee te helpen bij het beheer van het park is de onderhandelingspositie van deze verenigingen sterker. Voor de gemeente is het voordeel dat ze hiermee één aanspreekpunt heeft.
- Zorg dat er een goed inrichtingsplan komt voor het park of sportveldencomplex. Let hierbij op de fasering van de uitvoering. Meestal is er nog geen geld om het hele plan uit te voeren. Bepaal wat prioriteit verdient en begin daarmee: speelplekken of beschutte zitjes of een nieuwe wandel- en fietsroute.
- Eis dat er volwassen bomen worden geplant. De meerkosten zijn verwaarloosbaar vergeleken bij de andere kosten van de inrichting van de openbare ruimte.

HET GELD

Ook de meest welwillende, groengezinde wethouder kan niet om de financiële werkelijkheid heen. Ruimtebesparende maatregelen kosten geld en de aanleg van groen eveneens. Gelukkig zijn er vele manieren om deze uitgaven te dekken.

1. Groenfonds

Voor de aanleg, vernieuwing en verbetering van grootschalig groen, zoals parken, is het handig een groenfonds in te stellen. Dat geld is dan duidelijk geoormerkt. Maar het maakt ook meer flexibiliteit mogelijk in de uitvoering. Als het ene project vertraging oploopt, kan een ander versneld worden uitgevoerd.

Zo'n groenfonds is uit diverse bronnen te vullen.

- De gemeentebegroting. Geld voor groot onderhoud van parken en fietspaden kan naar het fonds stromen.
- Het ISV-fonds (Investeringsbudget Stedelijke Vernieuwing) kan een jaarlijkse bijdrage leveren.
- De gemeente kan een vast percentage – denk aan 5 procent – van de grondopbrengsten, van woningbouwprojecten, maar ook van bedrijventerreinen en kantoorpanden, in het groenfonds storten. Dat gebeurt onder meer bij de Amsterdamse Zuidas, vanuit de redenering dat de bedrijven meeprofiteren van de aantrekkelijke groene omgeving.

Tips:

- Waterschappen zijn vaak bereid mee te betalen aan groenvoorzieningen die extra waterberging opleveren, bij voorkeur met natuurvriendelijke oevers. Wordt de waterberging alleen maar uitgebreid om nieuwe bebouwing te compenseren, dan kan de rekening naar het betreffende bouwproject.
- De koppeling tussen de stedelijke wateropgave en het herstel van beken in de stad maakt het mogelijk geld van het rioolfonds in te zetten. Zo draagt in Apeldoorn het rioolfonds bij aan het beekherstel. Daarnaast heeft ook het waterschap een bijdrage toegezegd.
- De gemeente kan besluiten om meevallers in de jaarrekening in het groenfonds te storten, zodat belangrijke investeringen versneld kunnen worden uitgevoerd.

2. Grondexploitatie

Bij (sloop en) nieuwbouw kunnen de kosten van groenaanleg worden meegenomen in de grondexploitatie die de gemeente doorgaans maakt. Treedt er een tekort op, dan kan de gemeente dit dekken uit reserves die voor dit doel zijn gevormd, maar ook uit het ISV.

Indien corporaties, al dan niet samen met een projectontwikkelaar, een gebied zelf helemaal ontwikkelen, moeten zij ook de inrichting van de openbare ruimte bekostigen. Wel moet de gemeente dan vooraf voorschrijven welke groenvoorzieningen er dienen te komen.

Tips:

- Zie erop toe dat de afspraken tussen gemeente, corporaties en ontwikkelaars over de omvang en kwaliteit van het groen inderdaad precies op papier staan.
- Zodra er financiële problemen opdoemen, is groen vaak de eerste bezuinigingspost. Bewoners en raadsleden moeten over die informatie kunnen beschikken zodat ze met B&W over alternatieve bezuinigingsmogelijkheden kunnen discussiëren. Compactere bouwen en dubbel grondgebruik kunnen vaak een beter alternatief zijn.

3. Budget voor groot onderhoud van wegen en groen

Bij renovatie van de openbare ruimte kan het onderhoudsbudget van de gemeente aangesproken worden. Elke gemeente heeft een budget voor groot onderhoud van wegen. De kosten voor bomen en groenstroken moeten hierin verwerkt zitten.

Wat bomen bijplanten duur en moeilijk maakt, zijn de kabels en leidingen die verlegd moeten worden. Extra bomen planten langs wegen kan daarom het beste gebeuren bij groot onderhoud aan deze wegen.

Voor groot onderhoud van straten en pleinen reserveren gemeenten vaak geld. Voor groot onderhoud van plantsoenen en buurtgroen is dit niet altijd het geval. Maar ook deze slijten en raken verouderd.

Tips:

- Bewonersgroepen en gemeenteraad kunnen er bij B&W op aandringen om de kosten van vervanging en bijplanten van bomen al vroegtijdig mee te nemen in de ramingen en reserveringen voor het wegenonderhoud, bijvoorbeeld in de gemeentelijke meerjarenbegroting.
- Voor bijzondere projecten in woonbuurten kan men soms een beroep doen op fondsen, zoals Jantje Beton, het VSBfonds of een plaatselijke organisatie zoals de Rotary.

TOT SLOT

Goede ontwerpen kunnen ervoor zorgen dat steden compacter en groener worden. Op de voorgaande pagina's hebben we twaalf praktijkvoorbeelden gepresenteerd die laten zien hoe dat kan en hebben we enkele voorwaarden geschetst om deze ideeën ook te kunnen realiseren.

We hopen dat u hierdoor geïnspireerd bent geraakt. Dat u ideeën en ervaringen bent tegengekomen die ook voor uw eigen stad bruikbaar zijn. Ideeën die u als raadslid of bewoner onder de aandacht van het bestuurscollege van uw stad wilt brengen en die compacte, maar groene, steden dichterbij brengen.

Colofon

Een brochure voor raadsleden en bewoners. Vol suggesties om het stedelijk gebied compact te bebouwen én groen te maken. Laat het gemeentebestuur zien hoe naoorlogse wijken en oude bedrijventerreinen mooie(re) stukjes stad kunnen worden!

Mei 2006

Uitgave: Stichting Natuur en Milieu

Tekst: Douwe Tiemersma en Yolanda Wagter

Eindredactie: Gaston Dorren

Grafische Vormgeving: ontwerp bureau WRIK (BNO), Utrecht

Druk: Libertas, Bunnik

Meer informatie: Yolanda Wagter (y.wagter@natuurenmilieu.nl)

U kunt deze brochure ook downloaden op www.natuurenmilieu.nl.

Deze brochure is mede mogelijk gemaakt door een bijdrage van het ministerie van VROM (DG Ruimte).

De Nationale Postcode Loterij steunt Stichting Natuur en Milieu.

Stichting
Natuur en Milieu

Postbus 1578
3500 BN Utrecht
info@natuurenmilieu.nl
www.natuurenmilieu.nl

T. +31 (0)30 233 1328
Bank 69.97.12.394
Giro 51880
KvK Utrecht 41192228

Stichting Natuur en Milieu werkt met hart en ziel aan een mooi landschap, een rijke natuur en een gezond milieu. Als onafhankelijke organisatie zetten wij ons in voor duurzame oplossingen voor natuur- en milieuproblemen. Steun dit belangrijke werk. Maak nu uw bijdrage over op giro 51880.

Natuur en Milieu. Voor een mooie en gezonde wereld.